

Irodalmi és nyelvi kölcsönhatások az integráció folyamatában

Tanulmánykötet a Bél Máttyás Egyetem Filológiai Karának Hungarisztika Tanszéke által 2005 februárjában rendezett nemzetközi tudományos konferencia anyagából

A Bél Máttyás Egyetem Filológiai karának Hungarisztika Tanszéke létrejötté óta aktív részese kívánt lenni a szlovákiai és anyaországi tudományos életnek. E célt szolgálják az évenként megrendezett, kezdetől fogva nemzetközi jellegű és egyre szélesebb körben ismert, egyre bővülő előadói és intézményi körű tudományos konferenciák. A 2005-ös aktualitását az európai integráció kínálta, annak nyelvi és irodalmi vonatkozásaival. A konferencia az irodalmi és nyelvi kölcsönhatások témáját tágan értelmezte, s ennek nyomán számos szakember kapott lehetőséget, hogy a témához valamely aspektusból kapcsolódó kutatásáról beszámoljon a szakma jelen levő képviselőjének és a hallgatóságának. Üdvözlő szavaiban **Alabán Ferenc** ezt maga is megfogalmazza: „Ha a konferencia programjára tekintünk, az aktualitáson túl a téma sokszínűsége, lehetősége tárul elénk, mivel a nyelv különböző szempontú és kontextusú, összehasonlító vizsgálatai mellett a nyelvstratégiai, szövegelemzői, fordítói, nyelvművelői megközelítéseket is találunk az előadások sorában. Az irodalmi témákat illetően szintén meghatározó szerepben van a különböző szintű kapcsolatvizsgálatok sora.” A konferenciakötetben összesen 27 tanulmány kapott helyet. Ezeket a szerkesztőtanács a konferencia egyes szekcióinak megfelelően az irodalom-, fordítás- és nyelvtudomány köré csoportosítva rendezte el, amely szekciók kialakítása részben az előadások szűkebb tematikájához igazodott, részben pedig a rendező intézmény profiljával állt párhuzamban. A dolgozatok ismertetése során jómagam is ezt a sorrendet követem.

Az irodalmi szekció nyitóelőadásában **Hargittay Emil** (13–24) Pázmány Péter munkásságának egy eddig kevésbé ismert és ismertetett oldalára hívja fel a figyelmet: az integratív vonásokra. Pedig a jezsuita-érsek tevékenységében, a szerző szerint, a sokat hangoztatott opposzió mellett, pályája előrehaladtával mindinkább előtérbe került az integráció gondolata is. Hargittay konkrétan három területet nevez meg: nyelvi integráció – a szlovák nyelv használatának az istentiszteleteken való elősegítése által; vallási integráció – sajátos ökumenizmus révén, mely a protestánsokkal való közös egyházat nem, de vallási türelmet, a közös alapok keresését igenis jelentett; politikai integráció – a protestáns Erdéllyel való megegyezés és megbékélés által, főként a török közelsége miatt.

Az ellenreformáció korához kapcsolódik **Szelestei N. László** dolgozata is (35–42). A Gömöri Múzeumban található és a lestinai evangélikus gimnáziumban 1710–1711-ben keletkezett forrás nyomán vizsgálja a korbéli

evangélikus iskolai verstanítás gyakorlatát. Az elemzett gyűjtemény, verseskönyv többségben latin költeményeket tartalmaz, de vannak benne szlovák nyelvűek is. A kutató miközben ismerteti a kötet részeit és számot ad az egyes művekről, szerzőkről, utal a forrásul szolgáló kiadványokra és mintául választott szerzőkre is. Rámutat egyben a versírásgyakorlatok személyiségformáló célzatosságára, hogy az üldöztetés közepette az egyéni helytállásra és a hitvédelemre készítette fel.

A következő három tanulmány az irodalmi identitás/hovatartozás kérdéskörét feszegeti némileg eltérő álláspontokból. **Alabán Ferenc** (43–49) meglátása szerint az (magyar) irodalomtörténetben helye kell, hogy legyen a regionális aspektusú szemléletnek. Ennek alátámasztásaként dolgozata első részében a regionalizmus ismertetőjegyeit boncolgatja az irodalomban. Kifejti, hogy ez a fajta irodalom az általános értékek mellett sajátos karakterisztikus jegyekkel bír: regionális közegben képződve közösségteremtő energiákkal bír, erősen támaszkodik a hagyományokra („a szülőföld közösségi tapasztalatainak és élményeinek világa”), elsődlegesen regionális célközönségű, üzenetközvetítő szándékoltóságú, elbeszélői és asszociatív stílusú. A látószöveget közép-európai mértékűre tágítva eztán az iróniára fordítja a figyelmet, amely szerinte e régióban a továbbélését is biztosító sajátos átalakuláson esett át: „a rendszerkritikáról a középeurópai ember és helyzetének önironikus feltérképezésére és a lehetséges mozgásirányok – nem kevésbé ironikus – szemlélésére” tért át. **Németh Zoltán** (51–58) véleménye szerint az irodalmi/szerzői identitás posztmodernizálódása, valamint a 90-es évek óta történt újabb átalakulásai/teremtődései (textuális- és cyberidentitások, multikulturális hibrididentitások) következtében a mai szlovákiai fiatal szerzőgárda sem identitását, sem kanonizációs mintáit tekintve nem szorítható regionális keretek közé. Így velük és műveikkel kapcsolatban egyáltalában megkérdőjelezhető a szlovákiai magyar irodalom jelző alkalmazása. **Ardamica Zorán** (59–68) pedig azon folyamat egyik pontját érinti a szlovákiai magyar irodalomban, amikor megtörtént a szakítás a korábbi hagyományokkal és a regionális jelleggel: konkrétan az Íródia és Próbaút „kvázinemzedék” munkásságát kutatja. A dolgozatába megkísérli megkeresni azokat a kapcsolódási momentumokat, amely az ide sorolható szerzők tevékenységét összeköti, irodalmi magatartásukat összefogja. Ezeket a szerző egyrészt szembehelyezkedésben leli fel: a régi normákkal és állapotokkal (sematizmussal, regionalizmussal, kisebbségi tematikával, ideológiai meghatározottsággal, alkotói módszerekkel, formákkal), másrészt a teljes tagadás magatartásában illetve a teljes szabadság igényében.

Az 2004. májusi csatlakozást követően az Európai Unió szövegek fordítása hatványozottan jelentkező problematika. Ezek egyik részletével, a mondatszintű problémák boncolgatásával foglalkozik a fordítási szekció első tanulmánya. **Klaudy Kinga** (121–129) kifejti, hogy míg a terminológia

területén számos segédeszköz áll a fordítók rendelkezésére, addig a nyelv magasabb szintjeivel kapcsolatos nehézségekkel foglalkozó szakmunkák száma elenyésző. A magyar fordítástudomány aktuális és sürgető feladatának tekinti ennél fogva az olyan fordításelméleti és -technikai munkák megalkotását, melyekben minél több ilyen szinten jelentkező problémára adnak általánosítható és hasznosítható magyarázatot. Tanulmányában erre mintákat is kínál. A dinamikus kontrasztokról szólva például kiemeli a támpontok magyarban való hátratulódásának jelenségét, mint a magyar nyelv mondat szerkesztési sajátosságaiból eredő következményt. E jelenség megnehezíti a magyar olvasó tájékozódását. A szerző gyógyírt is kínál a problémára: a támpontok mondaton belüli előremozgását.

A szekció további tanulmányai egy-egy a fordítással kapcsolatos részproblémára világítanak rá. **Anita Hut'ková** (145–161) magyar szépirodalmi művek szlovák fordításain vizsgálja a „saját – idegen” dichotómia kérdését. A nemzetközi fordításelméleti szakirodalomra támaszkodva a példaanyagon az időbeli és térbeli idegenség átadásának sajátos fordítói stratégiáit vázolja fel: a historizációt (s ellentétét a modernizációt), az exotizációt (ellentéte a naturalizáció). Kimutatja, hogy a szlovák fordítók munkáikban hangsúlyozottan törekedtek az idegenség információtartalmának megőrzésére, de emellett ügyeltek a befogadás gördülékenységére is: intra- és extratextuális implikációk alkalmazásával. **Csikány Andrea** (163–174) magukat a fordítókat veszi górcső alá. A kódváltás jelenségét egy egészen speciális csoporton elemzi: a Bél Mátyás Tudományegyetem Filológiai Karának magyar fordító- és tolmácsszakos hallgatóinál, akik egyfelől kétnyelvű (magyar-szlovák) közegen élnek, s maguk is kétnyelvűek, emellett szakmájukból kifolyólag legalább két (magyar-szlovák), olykor többnyelvűek (magyar-szlovák és angol vagy német). Az 53 nem egységes identitású adatközlővel kitöltött kérdőív segítségével a kutató a kódváltás psziholingvisztikai okait keresi, kimutatva a kétnyelvű helyzet speciális hatását az egyes fogalmaknak a mentális lexikonban való tárolására, és azok aktiválására. A dolgozat egyik elgondolkodtató ténye az, hogy a kódváltás jóval gyakoribb, mint szükséges volna. **Lőrincz Julianna** (175–181) Petőfi *A Tisza* c. versének egy angol fordítását analizálva vizsgálja a protoszöveg (invariáns) és metaszöveg (variáns) viszonyát a műfordítás folyamatában. Részletesen demonstrálja, milyen változásokon mentek át a forrásnyelvi szöveg alakzatai a fordítás során, konstatálva az adjekciós alakzatok dominanciáját, s megerősítve azt a többek által hangoztatott véleményt, hogy Petőfi műveinek proto- és metatextusai között a szemantikai és pragmatikai jelentés ekvivalenciája nem teljes.

A nyelvi szekciót ismét egy az Európai integrációhoz kapcsolódó tanulmány nyitja, melyben **Balázs Géza** (185–196) keresi a választ a „Nyelvek virágoskertje vagy múzeuma lesz Európa?” sokakat foglalkoztató kérdésre.

Természetesen az előadót leginkább anyanyelvünk jövője izgatja. Fejtegetésében a nyelvek általános sorsával kapcsolatos tények és a vészjelek ismeretése után, optimistán tekint a magyar nyelv eljövendő sorsára. Nem félti nyelvünket a közeli pusztulástól, s ezt számos kézzelfogható, tudományos ténnyel támasztja alá, többek között: a magyar nyelv államnyelv státusával, nagy kulturális múltjával, írásbeliségével, az EU hivatalos nyelveként még inkább megnövekedő presztízsével, tudományos feldolgozottságával, modernségével stb. Ugyanakkor felhívja a figyelmet a nyelvi tudatosság, igényesség, érzékenység fejlesztésének fontosságára.

Zoltán András (197–208) egy érdekes és némileg szokatlan gondolatot vetett fel előadásában, hogy a szavak etimológiájának megállapításában bizonyos esetekben érdemes visszatérni a „tudomány előtti” idők dilettáns nyelvészeinek ötleteihez, főként, ha az adott elemek eredeztetése bizonytalan. Eme véleményét konkrét szófejtéssel is alátámasztotta, a *tör*, *töröl* szavakéval. A nyelvtudomány mai álláspontja szerint a *tör* ismeretlen eredetű, a *töröl* pedig ennek *-l* gyakorisítóképzős származéka; a szláv származtatást elvetik. Korábban azonban több nyelvész (Gyarmathi, Simonyi) felvetette mindkét szó szláv eredetének lehetőségét. E gondolathoz tért vissza a tanulmány szerzője, és nyelvi tények egész sorával meggyőzően igazolta annak valószínűségét, hogy a *tör* és *töröl* egyaránt a szláv *terti*, *tr̥^o* ’dörzsöl, töröl, tör’ jelentésű szavakból származik, s utóbbiban az *-l* elem egy honosító képző.

Egészen újszerű és korszerű módszertant kínál nyelvtörténészek számára tanulmányában **Kalcsó Gyula** (271–281). A jellegéből fakadóan egyébként is nagyrészt korpuszalapú történeti nyelvészet számára nem elhanyagolható szempont a korpusz reprezentativitása, ami sok tekintetben összefügg annak nagyságával és benne megjelenő szövegek változatosságával. A dolgozat a reprezentatív korpusz létrehozásának a jelenben adott lehetőségeit vázolja fel: egyrészt röviden összefoglalva a korpusznyelvészettel kapcsolatos tudnivalókat, ismertetve és jellemezve a legfontosabb külföldi és hazai adatbázisokat, másrészt bemutatva a saját kutatási céljaira létrehozott korpuszát. Ez utóbbiba módunk van alaposabban is betekinteni, a szerző ugyanis beszámol a korpusz létrehozásának folyamatáról, rámutat a célirányos vizsgálatok lehetőségeire, menetére és buktatóira, s ezáltal jól hasznosítható támpontokat ad a nyelvtörténeti kutatást végzők számára.

Számos tanulmányról hely hiányában nem esik szó ismertetésében, azonban természetesen ezek is mind a maguk nemében értéket képviselnek. Bizonyára sokak érdeklődésére tarthat számot példának okáért **Aczél Petra** (231–239) és **Horváthné Berlák Irén** (283–290) dolgozata, akik az argumentáció és manipuláció kérdéseit feszegetik, vagy éppen **Kovács Éva** (217–229) elemzése az angol főnevesült ige+viszonyzóképző létrejöttéről és szemantikai sajátosságairól, illetve **Domonkosi Ágnes** (241–251) fejtegeté-

se az emlékezet, emlékezés, felejtés, elme fogalmi metaforáiról a magyar nyelvben.

A dolgozatok tematikus sokszínűsége, a szerzők eltérő elméleti érdeklődése és felkészültsége miatt, a kötet általános értékelésére nem vállalkozom. Remélem, azonban így is sikerült felkeltenem olvasóim érdeklődését ezen értékes kötet iránt. Végezetül további sikeres konferenciák rendezését kívánom a szervezőgárdának.

Demján Adalbert